

POSKUS ORISA RAZVOJA LESNE INDUSTRIJE NA TRATI PRI ŠKOFJI LOKI

Dandanes nam razmah na področju gospodarskega življenja, vsesplošna zagledanost v bodočnost ter izreden tempo življenja komaj dovoljujejo pogled v polpreteklo zgodovino gospodarskega dogajanja na našem ožjem škofjeloškem področju. Pričujoči prispevek naj bo izziv in vzpodbuda za nadaljnje in temeljitejše razprave s področja zgodovine ne le lesne industrije, pač pa celotnega dejanja in nehanja škofjeloškega gospodarstva v polpretekli dobi.

K navedeni temi me je privedlo jubilejno praznovanje »Jelovice«, lesne industrije v Škofji Loki, ki je leta 1975 slavila pod geslom: »70 let tradicije in 20 let razvoja«. Praznični katalog ni mogel zajeti celovitosti razvojnega dogajanja in misel, da bi bilo zgodovino lesne industrije mogoče prikazati v širši luči, skušam vsaj delno uresničiti v naslednjem prispevku.

Uvod

Za področje današnje loške občine je bila vselej značilna sorazmerno visoka stopnja gozdnatosti, saj spada občina glede tega v drugo kakovostno skupino v Sloveniji (60—70 %). Nikakor torej ni čudno, da je loško območje eden nosilcev zgodovine gozdarstva oziroma lesarstva tako v slovenskem kot celo v evropskem merilu. Za prvo znano vodno žago se za srednjo Evropo navaja žaga v Augsburgu leta 1337; že leta 1358 pa je po doslej odkritih listinah na loškem ozemlju omenjena prva slovenska žaga (Časova vodna žaga ob Sori v Železnikih). Iz leta 1501 pa je znana tudi žaga v Puštalu.

Na loškem podeželju se v prvi polovici 17. stoletja omenja šest žag. Leta 1854 je število obdavčenih vodnih žag za davčni okraj Škofja Loka znašalo že 16, neobdavčenih pa je bilo mnogo več. To je bil čas, ko je lesno gospodarstvo dobilo svoj polet in postajalo ena najbolj ključnih vej slovenskega gospodarstva. Primarno predelan les je zahteval ožji notranji trg (današnja Slovenija), širši notranji trg (avstroogrška monarhija) in zunanji trg, zlasti v sosednji Italiji, ki je v vedno večji meri posegala v evropski gospodarski vrh. Zmogljivost žagarske obrti in industrije je bila na prelomu stoletja dvakrat večja kot gozdna proizvodnja, izkoriščenost žagarskih kapacitet je bila torej 50 %.

Čas Avstro-ogrške in predvojne Jugoslavije

Prej omenjene žage v tem času niso bile edine nosilke lesnega gospodarstva na škofjeloškem področju. Na Češnjici je delovala »sodarska zadruga«,

Preizkušanje male verižne žage v predvojnem Dolenčevem lesnoindustrijskem obratu (od leve proti desni): Lojze Triler, Jože Debenc, Franc Kavčič, Franc Poljanec, Franc Potočnik in Avgust Doljak

v Petrovem brdu Štajmicova »parket-fabrika«, v Škofji Loki na mestu današnje elektrarne Balantova parketarna, medtem ko je razvoj lesne industrije in trgovine na Trati povezan s tremi priimki: Dolenc, Hainrichar in Caleri.

Dolenc Franc je svoje podjetje »Trgovina z lesom« protokoliral pri Trgovinski in obrtniški zbornici v Ljubljani dne 18. junija 1905. Krajevni leksikon Dravske banovine navaja, da je bilo »renomirano staro lesno podjetje« ustanovljeno že leta 1863, kar pomeni, da je bila protokolacija izvršena kasneje. Iz tega je mogoče sklepati, da je v letu 1905 doseglo podjetje tak obseg, da ga je bilo potrebno protokolirati. V Dolenčevem protokolu se kasneje vrste spremembe: 21. avgusta 1915 so vpisali žago na električno silo, 26. septembra 1938 pa je podjetje že vpisano kot lesna industrija. Podjetje je posedovalo dve žagi na elektr. silo (v Preddvoru in na Trati), lasten industrijski tir, letna kapaciteta je bila 14.000 m³ lesa in lesnih izdelkov, nakladalne postaje so bile v Škofji Loki, Kranju in Trziču. Če smo preciznejši, moramo dodati, da so bili v lasti podjetja 4 polnojarmeniki, 2 venecijanki, 7 krožnih žag, 4 cilindrične žage, 14 malih cirkulark in 2 skobelnika ter da je imela žaga v Preddvoru 1 generator, ki je poleg vsega ostalega oskrboval tudi tisoč prebivalcev z električno razsvetljavo. Sezonsko je podjetje zaposlovalo do 200 delavcev (od tega so bili kot upravno, administrativno in komercialno osebje prijavljeni štirje, kot tehnično osebje štirje, skupno torej 8 to je 4 0/0 režijske delovne sile).

Zanimivo je, da po podatkih, ki so jih člani morali pošiljati v zbornico, podjetje Franca Dolenca tudi v letih svetovne gospodarske krize ni zapadlo v večje težave; ves čas se namreč opaža določena tendenca rasti. Firmo bi bilo (vsaj z današnjega vidika) potrebno označiti kot močan zunanjetrgovinski faktor. Leta 1938 je uradno izvozila 7500 m³ (54 0/0 kapacitet) lesa, in sicer v

Grčijo, Albanijo, Italijo, Madžarsko in Nemčijo. Kot zanimivost lahko navedemo še, da je bila tvrdka sposobna korespondirati v štirih tujih jezikih.

Le mesec dni kasneje kot Dolenc, 19. julija 1905 je svoje podjetje (ustanovljeno 1884) protokoliral Franc Hainrichar. Podjetje se je imenovalo »Trgovina z lesom, ogljem in mešanim blagom«. Oktobra 1905 je Hainrichar osnoval podružnico v Zg. Šiški. Leta 1930 se je do tedaj posamična tvrdka spremenila v delniško družbo. Krajevni leksikon Dravske banovine navaja, da ima podjetje v Škofji Loki žago z dvema polnojarmenikoma, venecijanko in pomožnimi stroji; v Kokri in Kranju žagi skupno s 3 polnojarmeniki in 2 venecijankama. Iz mehkega in trdega lesa izdelata letno do 30.000 m³ lesnih izdelkov in polizdelkov, od katerih gre v inozemstvo 70—80 %/o. Izvoz: Grčija, Italija, Španija. Delovna sila: 200—300 delavcev.

Po kapacitetah sodeč (če so podatki v viru točni) je bilo podjetje še močnejša kot Dolenčevo. Oba lesna trgovca pa sta imela več sreče kot njun sosed v Starem dvoru, Caleari. Franc Caleari je s svojim družabnikom, bratom Humbertom 14. januarja 1909 protokoliral svoje podjetje (ust. 1908) pod imenom »Franc Caleari in brat — Trgovina z lesom«. Leta 1922 si je podjetje pridobilo tudi pravico trgovati z deželnimi pridelki, razen sena in slame. Že leta 1924 so uvedli poravnalno postopanje zoper firmo Caleari, 13. januarja 1925 pa je bila razglasitev konkursa o imovini firme. Na tem obratu (danes centrala Jelovice) je deloval najprej Dolenc, potem pa Jakob Pogačnik, ki je imel svojo firmo s sedežem v Ljubljani že leta 1914. Leta 1936 pa je omenjeni obrat odkupil Štab za utvrđivanje, ki je deloval v okviru tedanje jugoslovanske vojske. Ko je jugoslovanska vojska kapitulirala, je oblast nad ustanovo prevzela nemška armada.

Če želimo dobiti popolnejšo sliko razvoja lesne dejavnosti na Trati, nikakor ne moremo mimo »Trgovine z lesom in mešanim blagom« lastnika Josipa Vebra, ki je svojo firmo ustanovil leta 1922. Kljub sorazmerno majhnemu številu delovne sile (15 ljudi), je v letih konjunktore izvozil letno do 600 vagonov lesa.

Obratovodja Franc Poljanc in žagovodja Dominik Bizjak pred upravno zgradbo predvojnne lesne industrije Fr. Dolenc

Centralni obrat Lesne industrije »Jelovica« na Trati. V ozadju obrat Gradis, v ospredju hiša bivšega lesnega trgovca Josipa Vebra. (Foto Kališnik)

Po vojni

Trideset let pozneje... Danes stojita na osnovah lesne industrije predvojnega obdobja na Trati dve organizaciji: lesna industrija Jelovica in TOZD LIO Gradis Škofja Loka, ki ima svojo »nadcentralo« v Ljubljani. Dokaj enostavno. Pa vendar se je v teh tridesetih letih toliko prepletalo in razvijalo, da postaja tudi povojna sedanost že zgodovina.

Privatni predvojni kapital je zapadel pod nacionalizacijo. Dolenčev in Hainricharjev obrat je 1946 prevzelo Gorenjsko gozdno gospodarstvo. Leta 1948 se je iz dveh obratov formiral LIP Škofja Loka, ki je dve leti kasneje prešel v LIP Kranj. Ko se je LIP Kranj še istega leta razformiral, je bivši LIP škofja Loka postal LIP Trata. Novo podjetje je takoj preneslo vso dejavnost bivšega Hainricharjevega obrata (tam je danes LTH Škofja Loka) na Dolenčev obrat čez železniško progo.

Nekdanji Calerijev obrat je po vojni prevzelo Ministrstvo za industrijo, leta 1947 pa ga je za potrebe svojega gradbeništva dobil Gradis iz Ljubljane.

Gradis ni dolgo gospodaril nad njim. Leto kasneje ga je prevzela Uprava vojnega gradinarstva MNO. Leta 1954 je že z imenom Jelovica prešel v civilno upravo. Gradis pa je, izrinjen s tega obrata, pristopil k novim investicijam v soseščini, kjer ima še danes prostore za svojo primarno predelavo lesa, tesarsko in mizarsko dejavnost.

Integracijska gibanja so v letu 1955 beležila enega svojih uspehov. Inicijatorice za združitev so bile zadruga s škofjeloškega in širšega gorenjskega področja. Iz dotedanjih podjetij Jelovica in LIP Trata je nastal Medzadružni lesni kombinat Jelovica (odločba LOMO z dne 25. 3. 1955). Dne 2. oktobra istega leta je bil priključen tudi obrat v Bodovljah (bivši Šemicev obrat, ust. 1924, zdaj obrat Termike iz Ljubljane). Leta 1963 sta se Jelovici pridružila še obrata v Gorenji vasi in Sovodnju, leta 1970 pa LIK Kranj, ki je bil dedič predvojnne tovarne žaluzij in rolet Petra Kobala (ust. 1924) in Dolenčevega obrata v Preddvoru. S tem je bil integracijski cikel zaključen. Še vedno pa ostajata na industrijskem območju Trata dva proizvajalca: Jelovica in Gradis. Koliko časa še, nam bo odgovorila prihodnost.

Nesprejemljivo je, da bi podali kakršnokoli primerjavo med predvojnim in povojnim obsegom proizvodnje. Vrednostno bi bilo to zaradi administrativnih in ekonomskih sprememb cen morda celo naravnost smešno; količinsko je tudi nemogoče, saj je bilo predvojno primarno predelavo lesa mogoče enostavno izraziti v m³, pri današnji finalni in polfinalni proizvodnji pa je les le del materiala, ki vstopa v izdelek. Tudi struktura osnovnih sredstev je danes bistveno drugačna. Tehnika je napravila bistven korak naprej: moderne sušilnice, profilni avtomati, stiskalnice, skratka, razvoj je prinesel popolnoma nove kvalitete v današnjo lesno industrijo. Edino žage so ostale enake in pojejo svojo enakomerno pesem; tiste žage, ki so bile zametek današnjih lesno-industrijskih velikanov.

Literatura in viri

Literatura: P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospodarstvo. Škofja Loka 1973. — P. Olip, Pregled razvoja škofjeloške lesne industrije. Loški razgledi V/1958. — Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937. — J. Šter, Nastanek in razvoj lesne industrije v Selški dolini. Loški razgledi XIV/1967. — L. Zumer, Lesno gospodarstvo. Ljubljana 1968. — Viri: Register Trgovinske in obrtniške zbornice, Ljubljana. — Protokol Trgovinske in obrtniške zbornice 9161/26, 4460/39.

Résumé

UNE ESQUISSE DU DÉVELOPPEMENT DE L'INDUSTRIE DU BOIS À TRATA PRÈS DE ŠKOFJA LOKA

La région de Škofja Loka, riche en forêts est renommée par ses anciennes scieries. Au début du XXe siècle, à cause du développement des scieries, trois entreprises de l'industrie du bois ont été fondées par les propriétaires Franc Dolenc, Franc Heiricher et Franc Caleari. La production de ces entreprises a rapidement évolué, la moitié de vente étant effectuée à l'étranger. Dolenc et Heiricher sont restés propriétaires des entreprises jusqu'à 1946 tandis que celle de Caleari a changé plusieurs propriétaires avant la deuxième guerre mondiale pour être une entreprise militaire après la guerre jusqu'à 1954. Les tendances d'intégration ont apparu alors et l'on a intégré les trois scieries en entreprise de l'industrie du bois »Jelovica«, à Škofja Loka. Cette entreprise est une des entreprises les plus importantes dans la production des meubles et des maisons préfabriquées non seulement pour l'économie slovène mais aussi pour l'économie yougoslave.